

Horvát Csaba Lajos

Kézműves mesterségek portékái, műhelyei régen és ma II.

NSZFI
NEMZETI SZAKKÉPZÉSI
ÉS FELNŐTTKÉPZÉSI INTÉZET

A követelménymodul megnevezése:

Népi kézműves vállalkozás működtetése

A követelménymodul száma: 1004-06 A tartalomazonosító száma és célcsoportja: SzT-002-30

A MAGYAR MŰVÉSZETTÖRTÉNET NAGY KORSZAKAI

ESETFELVETÉS – MUNKAHELYZET

Próbálja meghatározni, mit jelenthet a művészettörténet fogalom köre, mit értünk alatta. Egy kirándulás alkalmával nézze meg, jegyezze föl, milyen művészettörténeti emlékeket találhatunk Budapest területén. Rendezze történeti korba azokat a műemlékeket, melyeket meglátogatott. Készíthet naplót, lejegyezve, milyen vonatkozásai vannak a meglátogatott műemlékeknek a Magyar művészettörténet szempontjából. Tegyen látogatást a Magyar Nemzeti Galériába, tekintse meg az ott kiállított műalkotásokat. Hasonlítsa össze az azonos időben, korban született hazai alkotók munkáit, a külföldiekével.

SZAKMAI INFORMÁCIÓTARTALOM

"A művészet az emberi önvaló tökéletességének visszatükröződése. Ebben megtalálható minden vágy végső célja, és ez az, ami visszacseng: a tökéletesség időtlen harmóniája."
(ismeretlen szerző)

A művészettörténet a társadalomtudomány egyik ága. Az építészet, a képző- és iparművészet fejlődésével foglalkozik. A fejlődés és a történelmi-társadalmi tények közötti összefüggésekkel, művészettörténeti jelenségek esztétikai értékelésével, az alkotók életrajzával, a művészi szervezetek tanulmányozásával foglalkozik.

Mai "művészettörténet" szavunk olyan idegen nyelvű kifejezések, mint a Kunstgeschichte, Histoire de l'art, History of art fordításából ered, amelyek azt jelentik, a művészet története. A kifejezés tehát egyszerre jelenti a tudomány tárgyát és magát a tudományterületet. Lényeges, hogy mindkét szó egyes számban áll. Nem különféle művészetekről, hanem a művészetről "mint olyanról", s annak folyamatos történetéről van szó. Ilyen felfogásban először Johann Joachim Winckelmann adott ki könyvet 1764-ben, Az ókori művészet története címmel.¹

¹ Marosi Ernő

A művészettörténet részben a műtermek, részben a műgyűjtemények környékén, és mindenekelőtt az ún. műértők (műkedvelők) tevékenységéhez kapcsolódva született meg: e humanisztikusan képzett szakértők nem voltak művészek, de rendre kapcsolatban álltak művészekkel, tanácsokat adtak a gyűjtőknek és élénk irodalmi, kritikai tevékenységet folytattak. A művészek gyakorlati szempontjaitól és a mecénások privát szolgálatától eltávolodva a 18–19. század folyamán ebből a sajátos köztes szerepből dolgozta ki önállóságát, vált történettudománnyá és alakította ki a szakírás sajátos műfaji struktúráját a művészettörténet.²

A művészettörténet-írás előtörténetének rendszeres áttekintését Julius von Schlosser végezte el. Felfogása szerint a "művészeti irodalom" a tudományos művészettörténet előzménye: határdátumnak Winckelmann ókori művészettörténete megjelenésének évét (1764), illetve a 18. század végét tekinti

1. A művészeti irodalom és a tudományos művészettörténet-írás műfajai

A "művészeti irodalom" azóta is folyamatosan létezik: szerepét a művészettörténet nem töltheti be. Valamennyi műfaja virágzik: művészetelméletek, manifesztumok, riportok, interjúk, irodalmi műértelmezések, életrajzok, útleírások, útikalauzok, vezetőik, képeskönyvek stb. végtelen sok formában és áttekinthetetlen mennyiségben termelődnek, nem csupán a Schlosser által egyedül figyelembe vett írott (nyomtatott) formában, hanem az audiovizuális médiumokban is. A jelenkori művészeti irodalomról, méreteiről és produkciójáról – jellemző módon – fogalmunk sincs. Mindenesetre oktan értetlenség lenne a művészettörténész részéről nem beismerni, hogy tudományának eszméi és eredményei is csak e népszerű irodalom közvetítésével jutnak el a közönséghez.

A művészettörténet-tudomány alapvető műfajai közül a legfontosabbak, a bibliográfiák, lexikonok, kézikönyvek, adattárak, monográfiák és topográfiák.

2. A művészettörténet-írás kialakulása és tudománnyá fejlődése

A művészettörténet írásának igénye már ókori görögöknél és rómaiaknál is felbukkant. Ez három tényező együttes jelenlétén alapult: a művészet részben vagy teljesen önálló voltán, az erről kialakult esztétikai reflexión és a történelem-, történetiség-tudaton. Ismeretes, hogy az athéni demokrácia virágkorában egyes szerzők különböző „stílusokról” és „iskolákról” beszéltek, **idősebb Plinius** írásai pedig tartalmaznak különféle művészeti írásokat is. Ha ezeket nem is lehet teljesen a mai értelemben vett művészettörténet-tudomány részének tekinteni, páratlan források. A középkorban a művészet a vallásközpontú homogén világ részévé vált, a művészettörténet létrejöttéhez szükséges elemek együttes jelenléte az itáliai reneszánszban valósult meg ismét.

² Marosi Ernő Művészettörténet – az emlékezés tudománya?(2010–11–12)

Az olasz művészeti írók, kommentátorok elsődleges feladatuknak művészéletrajzok írását tekintették. Boccaccio Dante-életrajza és az Isteni színjáték értelmezése ennek az igénynek egyik legkorábbi megvalósulása. A quattrocentóbanban, (XIV. sz) Filippo Villani volt a hagyomány folytatója Lorenzo Ghiberti szobrokról írt kommentárjai is jelentősek, a művészéletrajz-írást pedig **Giorgio Vasari** emelte olyan szintre, hogy a máig része a művészettörténet-tudománynak.

Jelentős haladás Németalföldön és a Német-Római Birodalom területén következett be a 17–18. században. Butzbach, Neudörfer, J. Von Sandart, Houbraken írásai is páratlan források, a művészettörténet kezdeti korszakának Winckelmannig terjedő időszakának pontos, hiteles dokumentumai. **Johann Joachim Winckelmann** (1717–1768) *Geschichte der Kunst des Altertums* című, 1764-ben megjelent munkája a mai értelemben vett művészettörténet első szakirodalmi alkotása.

Összefoglalás

A művészettörténet a társadalomtudomány egyik ága. Az építészet, a képző- és iparművészet fejlődésével foglalkozik. A fejlődés és a történelmi-társadalmi tények közötti összefüggésekkel, művészettörténeti jelenségek esztétikai értékelésével, az alkotók életrajzával, a művészi szervezetek tanulmányozásával foglalkozik. A művészettörténet-írás a 19. században összegződött tudománnyá.

3. Az egyetemes művészettörténeti korszakok

A művészettörténeti korszakok vizsgálata a képzőművészet történetének, összefüggéseinek feltárását segíti, a topográfiai jellegű művészettörténet-írás mellett a 19. század végétől a művészettörténészek az európai középkorhoz és újkorhoz különböző korstílusokat is társítottak. E korstílusoknak megfelelően újabb művészettörténeti alkorszakok, úgynevezett stílustörténeti korszakok váltak elkülöníthetővé. A kortárs művészettörténet már nem a stílusfogalom alapján vizsgálódik, de a stílustörténeti korszakok még mindig célszerűek és hasznosak, annak ellenére is, hogy Ernst Gombrich *A művészet története* című munkájában rámutatott, a fejlődés folyamatos, nincsenek olyan nagy különbségek, mint azt korábban gondolták a középkor teljes igénnyel az ókori művészet folytatása.

1. **Őskori művészet.** Az őskori művészetet a kezdetektől az írott történelem kezdetéig tárgyalják.
2. **Ókori művészet.** Az írott történelem kezdetétől a Római Birodalom bukásáig számítják az ókori művészetet. A mai Irán területén ókorinak számítják az iszlám előtti művészeteket is.
3. **Keleti művészet.** Az európai művészettörténet-tudomány a 20. század óta foglalkozik a keleti művészetekkel is. Általában önálló fejezetet szoktak kapni, hiszen ahistorikus szemléletük miatt gyakorlatilag az ókor óta egységes arculatot mutattak.
4. **Középkori művészet.** A középkori művészetet a reneszánszkor kezdetéig tárgyalják, bár egyes jelenségei, mint a késő gótika párhuzamos a reneszánszsal.

5. **Reneszánsz művészet.** A középkor és az újkor határán álló stílustörténeti korszakot azért szokták önálló művészettörténeti korként tárgyalni, mert bár szemlélete még erősen kötődik a középkorhoz (a trecento például megfelel az itáliai gótikának), de számos olyan vonást mutat, amelyek napjainkig meghatározzák a művészetről alkotott képet.
6. **Újkori művészet.** Az Amerika felfedezése utáni idők művészete stílustörténeti korszakok szerint. Ez a felosztás kezdetben elsősorban Európára vonatkozik, a 19. századra azonban már a többi földrész europaizálódó területeire is érvényes.
7. **A 20. Század művészete.**

4. Őskori művészet

Régészeti emlékek elsősorban az államalapítás előtti kultúra kiemelt tárgyi, történeti értékkel bíró megmaradt tárgyi emlékeit nevezzük. Hazai viszonylatban ezek közé számítanak őskori lelőhelyeink. A legismertebbek ezek közül: Vértesszőlős, Rudabánya, Istállóskő és a lovasi festékbánya. Az egymást követő népek lakórétegeinek egymásra rakódásából dombszerű képződmények, ún. tell-ek jöttek létre. Ilyen pl. Vésztő-Mágor, Szegvár-Tűzköves. Sok helyen ma is jól kivehető terepformaként észlelhetők a bronzkori-vaskori földsáncok, földvárak.

Tell (lakódomb): olyan domb, amelyen valaha lakóhelyek voltak. A telleken különböző, általában az újkőkortól a rézkoron át a bronzkorig tartó időszak kultúrrétegei rakódtak egymásra. Alakjuk általában szabálytalan, nagy kiterjedésűek, magasságuk elérheti a 6–8 métert. Létrejöttük lassú, több ezer éves folyamat eredménye. Magyarországon a bronzkori településhalmok vannak többségben.

1. kép. Tell. Szálkahalom. Hortobágyi Nemzeti Park³

³ Nemzeti park. hu (2010–11–12)

5. Ókori művészet Magyarországon

Régészeti emlékeknek számítanak, de számban és minőségben sokkal szélesebb palettát mutatnak hazánkban a római kultúra maradványai. Nagyjából a mai Dunántúl területe Pannonia néven római provincia, azaz tartomány volt. Számos településünk római eredetet mutat. Savaria (Szombathely), Scarbantia (Sopron), Arrabona (Győr), Brigetio (Szőny), Valcum (Fenékpusztá), Gorsium (Tác), Aquincum (Óbuda), Sopianae (Pécs). A Duna vonala volt az a jól védhető természetes határ, amely elválasztotta a Birodalmat a barbár törzsek szállásterületeitől. Ennek köszönhetően maradtak ránk az egykori limes (határvonal) kisebb, nagyobb katonai táborai (castrumok, castellumok), erődítményei, amelyek közül Pest területén, az Erzsébet-híd lábánál találjuk az egykori Contra-Aquincumot, Aquincum ellenerődjét. Míg a budai oldalon, a Margit híd lábánál a katona tábort. Sorozatban kerültek elő kisebb erődök a Dunakanyarban is.

A legiós táborok települései mellé, de tőlük elhatárolódva polgári települések épültek mint Aquincum. Jellemző alkotásai az amfiteátrumok, amelyek egykor gladiátor- és állatviadalok színteréül szolgáltak. Padlófűtéses házak, különböző szentélyek, vízvezetékek, kövezett utak maradványai, közfürdők, csarnokok emlékeztetnek az egykori kultúra magas színvonalára. A polgárvárosokban és a vidéki birtokközpontként működő villákban, gazdasági egységekben, lakóépületekben a római falfestészet és mozaikművészet, szobrászat emlékei is jelentősek.

Legismertebb római kori emlékeink

- Templom: a szombathelyi Izisz-szentély, az aquincumi Mithrasz-szentély
- Színház: Óbuda-Aquincum
- Paloták: az óbudai helytartói, a szombathelyi császári palota
- Vízvezeték: a Szentendrei úton lévő aqueductus
- Fürdők: Aquincum
- Villa: Balácsa pusztá, Hosszúhetény
- Castrum: Nagytétény, Pest, Dunabogdány, Visegrád, Fenékpusztá, Tác
- Út: Szombathely, Érd

2. kép. Herkules. Aqvincum⁴

⁴ A kép webhelye. Eo. wikipedia. org.(2010-11-12)

3. kép. Tác. Gorsium. Decumanus Maximus. Főutca⁵

Az ókori művészetről tanulmányozza Póczy Klára könyvét

Budapest Római Öröksége. Kaiser Anna. Póczy Klára Corvina Kiadó. 1985

A középkor magyarországi művészete előtt mindenképpen említést kell tennünk a nagyszentmiklósi arany kincsekről.

A nagyszentmiklósi kincset 1799-ben találták Nagyszentmiklós határában. A kincs 23 aranyedényből áll, összsúlyuk majdnem 10 kg. Előkerülése óta eredete heves viták tárgya, mivel az edények többségét nem egyazon időben és műhelyben készíthették. Valószínűleg az avar fejedelmi kincstár része lehetett, melyet a kaganátus végnapjaiban rejthettek el. Jelenleg a Kunsthistorisches Múzeumban, Bécsben őrzik. A modern kutatásban 3 fő irányzat alakult ki. A későavar 8. századi eredeztetés. A 9. századi bolgár és a 10. századi honfoglaláskori magyar eredet. László Gyula elemzésében a kincset a rovásírás megléte avagy hiánya alapján két részre bontotta. A fejedelem és a fejedelemasszony készletére. Ő azonban a kincset a honfoglalóknak tulajdonította.

.

⁵ A kép webhelye. Eo. wikipedia. org. commons (2010–11–12)

4. kép. A Nagyszentmiklósi Kincs. Bécs.⁶

6. A románkori művészettörténet

A román stílus (X–XIII. Század)

A Duna-medencében való megtelepedés, és a nyugati típusú kereszténység felvétele révén a magyarországi művészet fejlődése ez időtől kezdve, a nagy európai stílusok rendjébe tagozódott be. Művészeti, építészeti alkotásaink túlélését, fennmaradását azonban kezdettől fogva meghatározta az ország geopolitikai helyzete és az ehhez kapcsolódó viharos hadtörténet. Első királyaink idejében a nagy arányú templomépítkezésnek a királyi hatalom volt a legfőbb kezdeményezője, és támogatója.

⁶ Sulinet. hu (2010–11–12)

Gondoljunk csak a Szent István király törvénykönyvében megfogalmazott "minden 10 falu építsen egy templomot" elvre. E korai épületek jó részét fából emelhatték, a tartósabb kőből, téglából épült templomok Szent László uralkodása alatt-óta váltak gyakoribbá. – Emellett fontos szerep jutott a keresztény hitélet megszilárdítására betelepített szerzetesrendeknek, amelyek Európa-szerte saját építőgyakorlatuk terjesztőivé is lettek, építményeik a rendi regula szerinti egyöntetűséget mutatnak. Például a ciszterciták: templomaikat torony nélkül építik, a szentély nem félköríves, hanem egyenes záródású, a díszítő elemekkel rendkívül takarékosan bánnak, a kolostor mellett rendszeresen halastó is van. Ennek az építkezési módnak a templom kis méretei mellett is kitűnő és jellegzetes példája Bélapátfalva, de a ciszterci építkezésmód töredékeiben Zircen fellelhető. A hazánkban megtelepedett szerzetesrendek sorát a bencések nyitották meg, akik számára már Géza fejedelem Szent Márton hegyén [ma: Pannonhalma] kolostort és templomot építtetett. Szent István a bencés apátságok számát további négygel (Pécsvárad, Bakonybél, Zalavár, a Nyitra melletti Zoborhegy gyarapította. XI–XII. századi építkezéseink szellemi irányítóit javarészt a királyi udvartartásban is jelentős szerepre jutott bencések közt kell keresnünk. A XI–XII. században a királyi és egyházi megrendelések domináltak, a XIII. században a templomok létrehozásában világi építtetők is megjelennek, hatalmuk kifejezésére megalkotva a nemzetiiségi monostorokat, s ebből az időszakból már bőségesen maradtak ránk falusi templomok is.

Románkori templomaink, illetve romjaik felsorolása a teljesség igénye nélkül.

- Feldebrő alteplom
- Zalavár
- Székesfehérvár bazilika romjai
- Tihany alteplom
- Pécs Székesegyház alteploma
- Esztergom várkapolna
- Rábaszentmiklós körtemplom
- Ják
- Bélapátfalva
- Ócsa
- Lébény
- Ács
- Zsámbék
- Csempeszkopács
- Szalonta
- Vízsolly
- Velemér
- Andráshida
- Óskü kerekkapolna
- Felsőörs

5. kép, Vizsoly, forrás. Vizsoly, hu⁷

7. A gótikus művészet Magyarországon

Magyarországon a gótika a XIII. század második felében kezd meghonosodni, és a XVI. század elejéig virágzik. Meghonosodásában a ciszterciek, majd a kolduló rendek templom építkezéseinek volt jelentős szerepe. Kezdetben a francia, majd német, később a cseh, osztrák hatás érződik. A magyarországi gótika alkotásai méreteiben és kiképzésükben szerények. A francia és a német gótika erősen tagolt templomtömegeivel szemben a lényegesen kisebb hazai templomok inkább zárt, tömörszerű megjelenésűek, homlokzataik egyszerűbbek, kevésbé áttörtek. Gótikus építészetünk alkotásai a töröktől megszállt területeken jórészt elpusztulnak. Emlékei jobbára az ország mai területének nyugati, északi és északkeleti vidékein, maradtak ránk.

Fennmaradt gótikus templomaink közül az egyes korszakok jellegzetes emlékei a korai budavári Boldogasszony, vagy Mátyás-templom és a soproni egykori ferences-templom, a virágkori soproni Szent Mihály templom, valamint a pesti belvárosi templom szentélye, a későgótikus szegedi alsóvárosi ferences templom és a nyírbátori mai református templom, továbbá a siklói vár kápolnája.

⁷ Forrás: vizsoly. hu (2010–11–12)

6. kép. Nagyboldogasszony templom⁸

7. kép. Nagyboldogasszony templom⁹

8. kép. Mátyás templom¹⁰

⁸ Forrás. Users. Atw. Hu (2010–11–12)

⁹ Forrás. Aventur. idogt. hu (2010–11–12)

¹⁰ Forrás. Antificis. Hu (2010–11–12)

A magyarországi gótikus művek közül kimagasló helyet foglalnak el, a budavári gótikus szobrok. Ez a méltán híres szobrászati munkák a Budapesti Történeti Múzeumban tekinthetők meg. A gótikus szobrászat Magyarországon, a románhoz hasonlóan elsősorban a templomdíszítést szolgálta, egyik legszebb példája a Nagy Lajos korában élt Kolozsvári Márton és György szobrásztestvérpár által öntött bronz Szent György szobor. Szobrászatunk nivójáról mesél a Szent László-herma, a budavári gótikus szoborlelet, Lőcsei Pál mester fából faragott oltárfigurái. Hazai szobrászainkat és kőfaragóinkat síremlékekre kapott megbízások is állandóan foglalkoztatták, működésük nyomaival számos templomban találkozhatunk. A gótika idején Európa-szerte megsokasodnak a fából faragott szárnyas oltárok.

A szobrok egy 15. század közepi feltöltés során kerülhettek a föld alá, s talán ennek köszönhetjük megmenekülésüket. Akadnak közöttük törött, de befejezetlen szobrok is. 1974-ben a királyi palota előtti polgárházak egyik betömött pincéjéből került napvilágra az a több mint hatvan összeállítható szobortorzóból és több ezer kisebb-nagyobb töredékből álló gótikus szoborlelet, amely alapvetően kitágította ismereteinket Zsigmond király korának udvari művészetéről. Az egyházi és világi témákat egyaránt ábrázoló szobrok Európa különböző régióiból érkezett elsőrangú mesterek alkotásai, amelyek a szobrászműhely felbomlása után több esetben még félkészben földbe kerültek máig tisztázatlan körülmények miatt. A budai szobrok rendkívüli művészi értékűek, mestereik nem egyszerűen másolták a kor, szokásos ábrázolási formáit, hanem éppen ők alakítottak ki új művészi megoldásokat. A szobrok megalkotása közben többféle kőfaragó hagyomány, Európa különféle vidékeinek művészeti stílusa ötvöződött itt össze. A kisméretű, egyházi szobrok formáinak eredetét leginkább a francia királyi udvar szobrászai által a 14. század végén kialakított stílusban találhatjuk meg. A világi témájú alkotások stíluskapcsolatai szintén ugyanide vezetnek, de áttételesebb módon: a közeli Ausztria, Stájerország és a környező vidékek szobrászatában találunk a legtöbb rokonságra. Nehéz lenne ma már pontosan meghatározni, melyik volt az, az épület, vagy épületek, amelyek számára ezek a szobrok készültek. Megemlítjük például Zsigmond király nagy palotáját, amely mintegy 70 méter hosszú és 25 méter széles volt és két szintből állt, felső szintjét egyetlen hatalmas nagyterem foglalta el méltó keret nyújtva egy ilyen hatalmas szobrászati anyag elhelyezésére. Arról sem szabad azonban elfeledkeznünk, hogy a szobrok lelőhelyétől a palotával ellenkező irányban nagyjából ugyanakkora távolságra, mint a királyi palota emelkedett a Szűz Mária, vagy más néven Szt. Zsigmond templom, amelyet Zsigmond királyi kápolnának szánt és gazdagon díszítettetett. Ez az épület szintén számba jöhet, mint a szobrok egykor szándékolt felállítási helye.¹¹

¹¹ Zolnay László. Szakál Ernő

9. kép. Szent László Király Hermája.¹² Győr. Bazilika

¹² Szentkoronaradio. com (2010–11–12)

TANULÁSIRÁNYÍTÓ

Tegyen tanulmányi kirándulást a budai várpalotába, és figyelje meg, kövesse nyomon a történeti korszakok változásait az építészeti műemlékeken.

Azzal persze tisztában kell lennünk, hogy a művészettörténeti korszakok egymás utániséga, nem egyik pillanatról a másikra történik. Minden korszak hat egymásra, s míg megjelenik az adott művészeti korszak teljes stílus jegye, akár évtizedek is eltelhetnek.

8. A reneszánsz művészet Magyarországon

Már a XV.sz-ban megjelent, (évtizedekkel megelőzve a többi európai országot). E gyors megjelenés Mátyás művészetpártoló tevékenységének köszönhető, hiszen a kor humanistáit és művészeit hívta meg az országba és biztosított alkotásukhoz megfelelő háttérrel. Jelentős szerepe volt Vitéz Jánosnak az antik műveltség és kultúra felfedeztetésében és elterjesztésében. E magyarországi reneszánsz is három korszakra osztható: kora, érett és késő reneszánsz időszakra. A mohácsi csata a magyarországi reneszánsz történetében is törést okozott, s a török uralom hatásának nyomait is magán viselte. Építészet: kiegyensúlyozottság, egyszerű szépség, a tömegek harmóniája jellemzi. Főleg paloták és vidéki kastélyok építésére koncentrált. Festészet: jellemző a rajz élessége, a perspektíva erőteljes megjelenése. Az előteret és a háttérrel élesen elválasztották, valamint a sötét és világos helyeket nagy gonddal dolgozták ki. A magyarországi reneszánszra leginkább a freskók és kódexborítók jellemzőek. Szobrászat: a testeket és alakokat a maguk "természetességében" ábrázolják, s előtérbe kerül az akt és az emberi érzésvilág. A portréban az egyéni jellemábrázolás, a szépség és öntudat kifejezése válik meghatározóvá¹³.

¹³ Dercsényi Dezs. Zádor Anna: Kis magyar művészettörténet. Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, Budapest, 1980

Nálunk első korszaka a Mátyás féle udvari reneszánsz (1460–80 k.). Külön érdekessége és jelentősége, hogy Magyarország Európában elsőként vette át az új irányzatot s továbbította azt Közép-Európa többi része felé. A reneszánsz térhódítása nem szorítkozott pusztán a királyi udvarra: az építkezés és könyvgyűjtés terén a főpapok – főleg az esztergomi érsekek – és a főnemesek egy része is követte ezt. Kiemelkedő példa Bakócz Tamás érsek süttői vörösmárványból épült esztergomi kápolnája, amelyet a XIX. század elején elbontottak és az új székesegyházba foglalva építettek fel ismét. A Jagellók korának reneszánszát megtörte a török hódítás, a hosszú háborús időszak. A XVI–XVII. Századi késő reneszánsz gócpontjai az erdélyi fejedelmi és főúri udvarok, a felvidéki városok és nemesi kastélyok, a dunántúli és horvát-szlavón egyházi és világi rezidenciák lettek. A kor létfontosságú építészeti megnyilvánulása a várépítéset, az erődítés.

A magyar művészet a mohácsi vész utáni időkben sem vesztette el európai kapcsolatait, de helyi megoldások és formák kitermelésében is jeleskedett. Számos építész és kőfaragó nevét ismerjük, köztük szép számmal szerepelnek itáliai mesterek is. A négyszögletes alaprajzok, a szögletes sarokbástyák, az oszlopos-árkádós udvarok mindenütt a felső olasz kastély- és várépítéset példáit követik. A festészetben kedvelt új technika lett a korábbi, fatáblára való festéssel szemben a vászonra készített olajfestés és a papírra vetett grafika, aquarell, rézmetszet. Hazai mestereink legjelesebbike MS mester.

Híres az érett reneszánsz kódexművészete, az ötvösművészet az egész korszakban virágzik, hasonlóképp a bútorművesség (fa intarziák, drágakőberakások).

Mátyás palotáinak szobrászati alkotásai közül a legértékesebbek a bronzszobrok voltak. Hat életnagyságú vagy azt meghaladó bronzszoborról tudunk. Heraklész szobra az előudvarban állt, a domborműves kapu a "befejezetlen palota" része volt, két meztelen kapuőrző lakot az egyik kaputoronynál helyeztek el. és a három Hunyadi (János, László és Mátyás) szobra az egyik épületet díszítette. Az újvilág kertben pompás, fényűző reneszánsz kertet alakítottak ki labirintussal, sétálóturnákkal, formára nyírt fákkal és bokrokkal valamint egy márvány villával. Mátyást elsősorban az erőd-, palota- és villaépítkezés érdekelték. Filarete–Corvina illusztrációi közül az "Erények és Bűnök Háza" elnevezésű épület is megtetszhetett neki, mivel ennek mintájára egy főiskolát, a Scholát szerette volna felépíttetni. A Schola köré kisebbfajta városnegyed is tervezett, ami a kollégiumokat, tanárlakásokat és a főiskola egyéb létesítményeit foglalta volna magába. (Uralkodása vége felé urbanisztikai tervei is voltak.)

Nehézkesebben vették át az új stílust a gótikus munkamódszerhez jobban ragaszkodó helyi kőfaragók. Kezdetben kialakult egy átmeneti stílus, erre jó példa a Vajdahunyad vár Mátyás-loggiája, amelyen egyedül a báboskorlát képviseli a reneszánsz díszítést. 1490 táján már találunk pl. a kőszegi váron olyan reneszánsz profilizású párkányos, kőkeresztes ablakokat, amelyeken a helyi mesterek csak egyes gótikus részletmegoldásokkal árulják el azt, hogy művészetük a helyi hagyományokban gyökerezett.¹⁴

¹⁴ Dercsényi Dezső, Zádor Anna. Kis magyar művészettörténet. Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, Budapest, 1980

10. kép. Mária és Erzsébet találkozása. MNG.(tempera, fatábla)¹⁵

¹⁵ Forrás. mek. oszk. hu 2010-11-12

TANULÁSIRÁNYÍTÓ

Tanulmányozza E. H. Gombrich a Művészet Története című művét, készítsen jegyzeteket.

9. Újkori művészet– Barokk

A XVII–XVIII. Század a feudalizmus restaurációjának ellentmondásos korszaka. Az addig lendületesen kibontakozó polgári fejlődés üteme lelassult. A reformáció ellen harcba lépő katolikus egyház s vele szövetségben az abszolutisztikus államok nagybirtokos vezető rétege átmenetileg visszaszerezte régi befolyását. Az idejétmúlt feudális rend erőszakos fenntartása azonban nemcsak akadályozta, hanem egyúttal siettette is a fejlődést. Az uralomból kiszorított, ám ugyanakkor a gazdasági életben mindjelentősebb szerepet játszó polgárság egyre inkább szembe került a hatalommal. A halmozódó elégedetlenség feszítőerővé vált. Az ellentétek ütközése forradalmakban robbant ki. Angliában ez – évtizedes küzdelem után – 1649-ben a polgárság győzelmével zárult. Hatására Európa szerte nagy horderejű társadalmi megmozdulások zajlottak, amelyeknek sorozata végül 1789-ben a francia forradalomba torkollott. A feudális és a polgári rend ütközésének ez a világtörténelmi változást hozó, ellentmondásokkal telített két évszázada a művészetekben a barokk korszaka.

Magyarország a XVII. század végétől – Buda visszafoglalása és a törökök kiszorítása után – a Habsburg birodalom alárendelt tartománya. A polgári fejlődés kibontakozását, amelyet a Mátyás-kori kezdetek után a török hódoltság megakasztott, most a gazdasági elnyomás gátolta. A birodalom érdekeit szolgáló kizsákmányolás, a németesítő politika és az ellenreformációs egyház erőszakos térítő munkája a XVIII. század elején a nemzeti függetlenségért vívott Rákóczi felkeléshez vezetett. Leverése után az ország gyarmati sorba süllyedt.

A magyarországi művészetben a barokk stílus az 1620-as évek végén tűnik fel, s a század végére a művészet valamennyi ágában uralkodóvá válik. Első pártfogói a katolikus egyház, illetve a jezsuiták, a magyar főnemesség és a bécsi udvar voltak, s az új stílus első emlékei akkor jelentek meg, amikor e három tényező érdekei tartósan összetalálkoztak. E találkozás politikai természetű volt. A zömében protestáns magyar főnemesség és a Habsburg uralkodók közel egy évszázados küzdelmében egyik fél sem tudott felülkerekedni. A magyar főnemesség érdekei ennek az erők egyensúlyával jellemezhető állapotnak további fenntartását kívánták. Ezért kezdtek közeledni a bécsi udvarhoz, s ebben formát és keretet számukra az ellenreformáció biztosított. A közeledés egyik látványos jele lett, hogy a protestáns főurak többsége a század első évtizedeiben a katolikus vallásra tért át. A Habsburgok elsősorban dinasztikus okokból ragaszkodtak a katolikus valláshoz, s fő támaszuk volt a katolikus egyház – amely elvesztett pozícióit az uralkodóház segítségével akarta visszaszerezni – és az egyházi reformmozgalmat képviselő jezsuita rend.

A magyarországi barokk képzőművészet legjelentősebb emlékeit azonban még jó ideig nem hazai mesterek készítették. Az idegenből jött művészek alkotásai azonban nem csupán egy kiváltságos társadalmi réteg különleges helyzetét juttatták kifejezésre, hanem megszervebben beleépültek a hazai társadalom életébe. A fenti metszetsorozatok (Zrínyi, Eszterházy, Szelepcsényi) erőteljes hatásán túl különböző típusú, aktualizáló műalkotások megjelenése is jelzi, s különösen a kelet-közép-európai világi barokk művészetben csak **Magyarországon kimutatható új műfajnak, a monumentális történeti csata-ábrázolásnak a megjelenése.** Legkorábbi, máig fennmaradt példája a sárvári vár dísztermének Hans Rudolf Miller által 1653-ban festett sorozata. A mennyezet közép képén megrendelő Nádasdy Ferenc dédapja űzi a törököt a sziszeki csatában (1602), körülötte pedig a 15 éves háború eseményei, a pápai, győri, tatai, budai és kanizsai vár ostroma, illetve elfoglalásának monumentális ábrázolása kapott helyet.

A sorozat csataképei azonos elrendezés szerint készültek. Megfestésük során a művész metszet-előképekre támaszkodott: a háttér várait Hans Siebmacher várlátképei alapján festette, az előtér alakjait pedig Vasari római követőjének, Antonio Tempestának későreneszánsz metszetei alapján, amelyek Paulus Aemilius római hős tetteit ábrázolják. Alakjait azonban saját festői kifejezőmódjának önálló rendszerébe illesztette s figuráit magyar és török viseletbe öltöztette. Legsikerültebb kompozíciója, Pápa ostromának ábrázolása szemléltetheti, hogy sárvári képeivel hatásos és látványos művet alkotott. Az előtérben ágaskodó fehér paripáján nagy bajuszú turbános török csap össze az odavágtató párdúcőrös, tollforgós magyar huszárral, s nagyalakos mozgalmas jelenetük a középtér gomolygó lovasrohama, a háttér zöld mezejének tarka sátoztáborra, s a kék ég horizontján lángokban álló város elé magasodik. Török–magyar csataképek voltak Zrínyi Miklós csáktornyai várában, Batthyány Ádám rohonci kastélyában, és Lippay György érsek pozsonyi palotájában is. A fiatal Esterházy Pál számára pedig az augsburgi Philipp Jakob Drentwett, Nádasdy Ferenc udvari ötvöse 1654-ben olyan, több mint egy méter átmérőjű ezüst disztálat készített, amely a megrendelő bátyjának a török ellen harcoló Esterházy Lászlónak hősi halálát ábrázolja.

E török–magyar csataábrázolásokat az a nyugat–dunántúli főnemesség rendelte meg, amely a barokk rezidenciák kialakításával az új művészet meghonosításában élen járt. A számukra készült csataképek akár a nemesi őskultuszhoz kapcsolódtak, mint a sárvári kastélyban, akár kortársi eseményeket örökítettek meg, mint a csáktornyai várban, mindenképpen a barokk udvari kultúra hősi eszményének megtestesítői voltak. Ám ezt nem valamiféle elvont, allegorikus nyelv segítségével, hanem a magyarországi törökellenes harc kiemelkedő eseményeinek bemutatásával tették. Így a török elleni harc hőseinek példáját felidézve saját koruk számára is törökellenes harcot hirdettek, s mindezt akkor, amikor a bécsi udvar egy remélt, de a gyakorlatban nem létező béke érdekében szigorúan tiltott minden ellenségeskedést. Ezeknek a korszak társadalmi valóságában gyökerező műalkotásoknak jelentőségét így az adja meg, hogy a monumentális művészet erejével fogalmazták meg az országot és népét a pusztulástól féltő megrendelők szenvedélyes kiútkeresését. Időszzerű mondanivalójukkal érzékenyen jelezték a Habsburg uralkodó és a magyar rendek közti viszony kiéleződését, amely azután a Wesselényi-összeesküvéshez s a felfedezését követő megtorláshoz vezetett (Nádasdy és Zrínyi Péter lefejezése, két jelentős főnemesi központ pusztulása).

Magyarországon a XVII. század közepén létkérdés volt a törökellenes harc, s ez ott érezhető nemcsak a világi, de az egyházi művészetben is. Az alább bemutatásra kerülő két példa konkrétsága s magyarországi aktualitása révén kitűnően szemléltetheti a barokk művészet kifejezőmódjának lehetőségeit a művészi eszközök alkalmazását. Az első példán, a győri jezsuiták *Patrona Hungariae* mellékoltárán (1642) az ellenreformáció nagyhatású, nemzeti hagyományokat és az ország aktuális problémáit is egybevonó koncepcióját a képzőművészet nyelvén fogalmazták meg. A győri oltárkép ismeretlen festője a kompozíció középpontjába magyar szentek, László és Imre, Gellért és Adalbert alakjait állította, akik Szűz Máriás, *Patrona Hungariae* feliratú pajzsokkal fogják fel a támadó törökök nyilait. A felhőkön Szent István Máriának ajánlja fel Magyarországot, az oromzati képen pedig a jezsuita rend alapítójának, Szent Ignácnak szobra alatt Szent Mihály űzi a törököket s a protestáns hittudósok öltözetét viselő eretnekeket. Múltat és jelent, eget és földet, jezsuita elhivatottságot és protestánsellenes indulatot kapcsol össze hatásos módon ez az oltáregyüttes, amely a barokk művészet eszközeivel plasztikusan–vizuálisan megjelenő képi világgá formálta a *Patrona Hungariae* gondolatot, a magyarországi ellenreformáció igen nagy hatású eszméjét, amely szerint Szent István az országot Mária oltalmába ajánlotta, s így Magyarország azóta Szűz Mária különös oltalma alatt áll.

A BAROKK MAGYARORSZÁGI VIRÁGKORA (1740–1780)

A magyarországi művészetben hosszú idő óta ez az első olyan periódus; amelyet nem szakít meg vagy nem tör ketté az országban folyó háború vagy politikai megrázkódtatás. Ám a korszak művészete mégsem mutat olyan egységes képet, mint a függetlenségi harcoktól, s a nemesi társadalom kettéhasadásától szenvedő évtizedekben. A barokk művészet ekkor jut el diadala tetőpontjára, s hazai megbízásból, rövid idő alatt létrehozza legnagyobb szabású együtteseit: a budai királyi várat, a jászói premontrei kolostort, Maulbertsch sümegi freskóművét, a fertődi Esterházy-kastélyt és az egri líceumot. De, különösen a korszak második felében, már sorra tűnnek fel azok a tendenciák is, amelyek e műalkotások diadalmas világát s e világ állandóságát mindjárt meg is kérdőjelezik. A század közepének háborúiból politikailag, gazdaságilag megerősödve kikerült birtokos nemesség ekkor vált a következő évszázad legbefolyásosabb társadalmi rétegévé. Az elkövetkező művészeti fejlődés hátterében mindig ott érződik a harc, amelyet váltakozó sikerrel vívott a Habsburg abszolutizmussal nemesi kiváltságaiért, társadalmi szerepéért, érdekeiért. E réteg megnövekedett társadalmi rangját a periódus első szakaszában képzőművészeti alkotások is világosan jelzik. Megszabadulva az egyházi befolyástól, az 1760-as évek udvari rokokó kultúrájában a magyarországi birtokos nemesség biztonságérzete, öntudata fejeződik ki. A katolikus egyház, ha csak a megbízásából készült műalkotások számát nézzük, változatlanul jelentős tényező a korszak társadalmában, mégis ekkor kezdődik el az a folyamat, amelyben az egyház a világi hatalom ellenében fokozatosan pozícióinak feladására kényszerül. S akik a korszak legnagyobb hatású szellemi áramlatának befolyását korlátozni kívánják, a felvilágosodás tanaira hivatkoznak, akár a felvilágosult abszolutizmus, akár a felvilágosult rendiség képviselői közül kerülnek ki. A magyarországi katolikus egyház, még ereje teljében, felveszi a harcot ezekkel a törekvésekkel, s mivel ebben a harcban a képzőművészet újra rendkívül fontossá válik számára, szinte az ellenreformáció kezdeteit idéző szerephez jut, s nem egy nagyszabású művészeti alkotás megszületését segíti elő. A megindult folyamatot azonban már nem lehetett megállítani. A korszak vezető műfaja változatlanul a falképfestészet. S nemegyszer hívtak teljesen középszerű, helyi mesterektől épített templomok kifestésére is távolabbról festőket, mert a festői díszítésben a reprezentáció leghatásosabb eszközét látták. A helyi vagy Magyarországon megtelepedett festők között meglehetősen eltérő színvonalú mesterek dolgoztak a nemesi kastélyok dísztermeitől falusi templomok fogadalmi képeiig, vagy városi lakóházak dekoratív falfestéséig terjedő megbízásokon. Legjelentősebb közülük kétségkívül a bécsi Johann Lucas Kracker, aki előbb mint vendégmester festette ki a jászói premontrei templomot (1762–1764), majd Esterházy Károly egri püspök udvari festőjeként Egerben telepedett le. Egerben – a püspöki palota, a székesegyház és a szerzetesi templomok festői díszítése mellett – számos oltárképet készített környékbeli templomokba (Tiszapüspöki, Sziharlom, Jászárokszállás, Mezőtárkány, Egerbakta, Bükkzsérc), s dolgozott világi megrendelők számára is (Aszód, Podmaniczky-kastély, 1776–1777). Az a szinte már megfoghatatlanul áttetsző színezésmód, amely Krackert a Troger-iskola legjobbjai közé emeli, jászói művében a legszembetűnőbb. Nem s elsősorban az összehatásban jobban feloldódó mennyezetképein, mint inkább lobogó szenvedélyű oltárképein. A kötetlen formaadás, a felfokozott gesztusok és a sejtelmes színezés is mind művészi hitelt kapnak az őszintén átélt festői kifejezésben. Ez az összhang kezd megbomlani a Habsburg-birodalom barokk festőinek munkásságában az 1770-es évek vége felé. Szemléletesen példázza ezt Kracker kései alkotó periódusának főműve, az egri Líceum könyvtárának mennyezetképe.

Krackerrel indíttatásban, stílusfelfogásban is rokon, de több vonatkozásban más szerepet betöltő festő volt a hosszabb bécsi akadémiai tanulmányok után Sopronban megtelepedett festő: Dorffmaister István. A század legtermékenyebb hazai festője az 1760-as évek elejétől kezdi közel négy évtizedes magyarországi működését, amely során majdnem az egész Dunántúlt behálózta tevékenységével. Elsősorban annak a megrendelő rétegnek dolgozott, amelynek anyagi okok miatt nem állt módjában bécsi mestereket hívni, de azért e mesterek magyarországi művei voltak számára a festői reprezentáció mértékadói. Igényeiknek Dorffmaister igen jól megfelelt, mivel maga is ennek a stílusirányzatnak a képviselője volt, s művei így a bécsi Akadémián kialakított művészeti köznyelv elterjesztésében fontos szerepet játszottak. 1760 és 1780 között dolgozott szerzetesrendek (Türje, Kismarton, Mesztegnő, Sopron) és apátságok (Celldömölk, Bakonybél), kastélyok (Sárvár, Ligvánd) és plébániatemplomok (Gutatöttös, Sitke, Császár, Kismarton, Kenyeri, Kemenesszentpéter, Balf) számára, de festett portrét és magánajtatosság céljaira kabinet típusú képeket is (Sopron, Liszt Ferenc Múzeum). Gyorsan, és nemegyszer tetszetősen dolgozott, mint például a sárvári olajfestésű falképein, vagy a császári plébániatemplomban.

Sárváron Dorffmaister a díszterem oldalfalain az ószövetségből választott hőstetteket festett meg, s köztük néhányat a könnyed és elegáns velencei mester, G. B. Pittoni metszetei után. Színezését, típusainak karakterformálását a rokokótól előnyösen befolyásolt akadémiai stílus színes, vonzó dekorativitása határozza meg, figyelemre méltó pl. a Sámson megdöntő Delila csábos rokokó szépsége, vagy a Józua győzelmét ábrázoló jelenet lobogó fehérsörényű lova, amely Maulbertsch varázsos koloritjának egyértelmű hatását mutatja. Császári templomának mennyezetképei a Troger-iskola komponálásmódjának, típusainak és kissé ezüstös koloritjának jellegzetességeit mutatják olyan, egész működését jellemző leegyszerűsítésben, amely azonban még képes megőrizni a stílusirányzat lényeges meghatározó elemeit.

A ROKOKÓ

Klasszikus megjelenési formája az udvari kultúra volt, s ahogy az udvar divatjából önálló stílusirányzat lett, jellegzetes látásmódja és formái más területeken, így az egyházi művészetben, sőt néhol a népművészetben is megjelennek. Magyarországon az 1760-as években, főleg a Bécshez közelebb eső területeken, sorra épülnek ki a rokokó kastélyegyüttesek. Nem is annyira az épület kiképzése, mint inkább berendezése, díszítése, kerti építményei hordozzák a stílus jellegzetességeit. Közülük a legnagyobb és leghíresebb kétségkívül az Esterházyak fertődi kastélya, ahol szinte minden megtalálható volt, amit a rokokó nemzetközi divatja felkapott, s amelynek elemei szerényebb változatban itt is, ott is feltűntek rangos magyarországi főúri udvarokban. Az építtető Esterházy Miklós, aki pompakedvelése miatt nevéhez a "Fényes" jelzőt kapta, egyemeletes kis vadászkastélyát 1761–1762 –től két évtized alatt nagyszabású, látványos együttesé alakította át. Rokokó virágornamentikából kovácsolt kapu, hatalmas U alakú díszudvar, a földszintestől három emeletesig emelkedő épületszárnyakkal körülvéve, tengeri szörnyekkel küzdő szökőkútfigurák s méltóságteljes kétkarú lépcső fogadta az érkezőt. A kastély belsejében bútorokon és falkárpitokon, mennyezeti stukkókon és olajképeken, vázákon és falburkolatokon a rokokó dekoráció tükrökkel is megsokszorozott, hömpölygő gazdagsága kápráztatta el a látogatókat. A kerti homlokzattól nyílegyenes utak futottak szét az óriási parkba, ahol opera és bábszínház, remetelak és kávéház, vízesés és rózsakert, kínai pagoda és körhinta, a Nap, Diana, Vénusz és Fortuna templomai szolgálták a gondtalan szórakozást és mulattatást. Az operában Joseph Haydn állt a zenekar élén, a bábszínház jobb volt, mint a párizsi, s a magas vendégek közt a legmagasabb rangút, Mária Teréziát is elkápráztatta a fénynek, a pompának ez a gazdagsága.

- Nagyszombat: jezsuita templom.
- Győr: volt jezsuita templom.
- Kismarton: Esterházy kastély.
- Gödöllői kastély
- Péceli kastély.
- Fertőd Esterházy kastély.

Érett barokk egyházi építésze, főként osztrák mintákat követő, jellegzetes típusok értékes emlékei a győri karmelita templom, Budapesten az Egyetemi és a Szent Anna templom, Egerben az egykori minorita templom, Jászón a premontrei kolostor együttese, Szentgotthárdon a ciszterci apátság temploma. Budapest: Szent Anna templom. A budai Vízivárosban a jezsuiták egykori templomát Hamon Kristóf és Nepauer Máté budai mesterek építették a XVIII. század közepén. Az alaprajza centrális rendszerű: a tengely irányában megnyújtott, elliptikus kupolatérrel képzett, egyenlőtlen szárú görögkereszt. Eger: volt minorita templom. A latinkereszt alakban bővített, egyhajós templom a XVIII. század harmadik negyedében épült. Csehsüveg-boltozatok sorával fedett, ritmikus osztású belső terében a hajó két oldalát a térbe behúzott falpillérek tagolják. A pillérek homlokoldalába félkör alaprajzú fülke mélyül, azokban a keresztmetszetük felével kidomborodó teljes oszlopok állnak, s ezek az oszlopok hordják a boltsüvegek között ívelő hevedereket. A belsőhöz hasonlóan a kéttornyos főhomlokzat is szokatlan formálású. A tornyok között kidomborodó középső szakaszát a főpárkány alatt magas lábazattal megemelt s fülkébe állított páros oszlopok tagozzák. A párkány fölött tömör attika-szint s a domborulat hajlását követő, díszes oromzat emelkedik. Az egeri minorita templom társtalanul áll a magyar barokk emléktanyagban. Legközelebbi rokonaival a csehországi ifjabb Dientzenhofer munkái között találkozunk. Korábban Gerl Mátyás művének tartották. Az egyéni formálás nagymesterre valló biztonsága azonban arra utal, hogy alkotóját a kor eredetibb mesterei között kell keresni. A prágai emlékekhez kapcsolódó formálási sajátosságok alapján az újabb kutatás azt feltételezi, hogy a terveket Kilian Ignaz Dientzenhofer készítette.

Klasszicizáló későbarokk.

A XVIII. század utolsó harmadában Magyarországon is megjelent a barokknak az a szigorúbb, a klasszicizmushoz átvezető késői irányzata, amelyet jellegzetes, a hajfonatra emlékeztető füzér-díszéről gyakran **copfstílusnak** is neveznek. Kiemelkedő mesterei Fellner Jakab és Heféle Menyhért.

Fellner Jakab (1722–1780) az Esterházy-család tatai ágának sokat foglalkoztatott építésze volt. Pályafutása akkor ívelt fel, amikor Esterházy Károly egri püspök lett s neki juttatta a püspökség megbízásait. Legnagyobb műve, az egri Líceum mellett jelentős alkotásai a veszprémi püspöki palota, továbbá a tatai és a pápai plébániatemplom.

Veszprém: püspöki palota. A várhegy peremére kiszoruló, egyemeletes palota 1765-től épült. Az alaprajza francia mintákhoz igazodik; előrenyúló: árnyaival a bejáratnál kis előteret képez. A rendelkezésre álló szűkös területen ez különösképpen indokolt volt, az épületre nagyobb kilátást engedett. A főhomlokzat hangsúlyos motívuma az oszlopos erkélyként kialakított kocsialáhajtó s fölötté az ajtó nyílásának keretét adó, sávózással tagolt kosárfélszög fülke.

Heféle Menyhért (1716–1794) a későbarokk építészetében már a szigorúbb, a klasszicizmusba átváltó irányzatot képviseli. Fiatalon Balthasar Neumann mellett, Würzburgban dolgozott. Első munkáján, a fertődi kastély homlokzatain még ez érezhető. Érett stílusának nagy alkotásai a szombathelyi székesegyház és a mellette álló püspöki palota.

A barokk polgári építészet értékes emlékei a budai várban s a vidéki városok közül főként Egerben, Esztergomban, Győrben és Sopronban fennmaradt lakóházak. A stílus leegyszerűsített formáit átvette a népi építészet is. Íves oromzattal kiképzett szép parasztházak pár évtizeddel ezelőtt még az ország legtöbb falujában álltak. A kor katonai építészetének jelentős emléke Pesten az Invalidusok háza – a Fővárosi Tanács székháza – mely Anton Erhard Martinelli bécsi mester tervei szerint rokkant katonák otthonának épült. Magyarországon a 18–19. század fordulójától kezdve az ízlés finomodásának, a művészi színvonal emelésének igénye az önálló nemzeti művészet megteremtésére és felvirágoztatására irányuló törekvések fontos része lett. Néhány író, költő – élükön az antik örökség megújításán keresztül a „nemes egyszerűsége és csendes nagyságra” törekedő európai klasszicizmus művészetelméletét és művészeti gyakorlatát követendő normának tekintő Kazinczy Ferencsel (1759–1831) – a hazai művészeket az antik irodalmi, történeti források tanulmányozására, ill. a klasszikus stíluseszmények szellemében fogant külföldi alkotások másolására buzdította. Az egyházi és a világi barokk építészet az épületrészeket szervesen összekapcsolta, s az illuzionisztikus mennyezetfestés segítségével a teret a végtelen ég felé is megnyitotta. A klasszicista építészet ezzel szemben az önálló térelemek elhatárolására, világos, áttekinthető téralakításra és tömegtagolásra törekedett. A fényűző barokk pompát, a mozgalmas homlokzatalakítást, a gazdag belső és külső díszítést egyszerűség, az épület szerkezeti elemeinek racionális hangsúlyozása, a homlokzatok síkban tartása váltotta fel. Ezek a szemléleti és formai változások természetesen az európaihoz hasonlóan a hazai építészetben sem átmenet nélkül következtek be. Világos, áttekinthető szerkezet, egyenes vonalvezetés, a külső díszítés leegyszerűsítése és a klasszikus antik építészeti elemek alkalmazása jellemezte a késő barokk építészetet a 18. század végén felváltó kora klasszicista copf irányzatot is, amely nevét az épületek külső díszítésében alkalmazott, a copfos parókákra emlékeztető fonott füzérmintáról kapta. Magyarországon városi középületek, hivatalok mellett copf stílusban épült fel számos dunántúli vidéki kúria, polgár- és parasztház is (Badacsony, Szegedy Róza-ház). A klasszicista építészet a nemesi, a polgári és a közösségi, intézményi megrendelők körében egyaránt hamar népszerűvé vált. A klasszicizmus határozta meg a 19. századi Pest és számos hazai vidéki város arculatát. A » Hild János városi építész programja (1805) szerint folyó városrendezési munkálatok során, amelyeket a József nádor vezetése alatt működő Szépítő Bizottság (1808) ellenőrzött, Pest új középületekkel, polgári lakhelyekkel és többemeletes, néha palotaszerű bérházakkal gazdagodott. A stílusirányzat legfontosabb korai hazai képviselői » Kasselik Fidél (1760–1830) és Hofrichter József (1779–1835) voltak. Kasselik Fidél a pesti terézvárosi templom (1801–09) és a józsefvárosi templom (1810–14) építésében, Hofrichter József városi bérházak, középületek mellett a Kálvin téri templom tervezésében (1816) működött közre. A 19. század első felében megnövekedett a Bécs helyett tartósan itthon letelepedő nagybirtokosok száma, s ennek következtében az egységesülő városképbe illeszkedő kényelmes, nem hivalkodó városi palotáké (Festetics-palota, 1819–26) is. A klasszicizmus legjelentősebb hazai emléke a Bécsből idetelepült európai rangú kiváló építész, » Pollack Mihály (1773–1855) által tervezett Nemzeti Múzeum (1837–46), amely – a korszak más nagy európai múzeumaihoz hasonlóan – a művelődés nyilvános szentélyévé, a nemzet kulturális örökségének reprezentatív gyűjtő- és bemutatóhelyévé vált. Hild Józsefnek (1789–1867) a tervei alapján épültek fel az egyházi építészet legfontosabb korabeli emlékei – az egri székesegyház (1831–37), a Kühnel Pál és

Páckh János tervei alapján befejezett esztergomi bazilika (1822–69) és a lovasberényi római katolikus templom (1832–34). Kasselik Ferenc (1795–1884) munkája a balassagyarmati volt megyeháza (1833–35), ill. az Üllői úti laktanya átépítése. A klasszicista városi építészet másik sokat foglalkoztatott mesterének, Zitterbarth Mátyásnak (1803–67) a tervei alapján épült fel a pesti megyeháza (1838) és az egykori Nemzeti Színház (1833–35)¹⁶

10. művészeti irányzatok a 20. században, első felében

A 19. századtól kezdve egyre gyakoribbak az olyan stílustörekvések, amelyeket művészek lazább vagy szorosabb csoportosulása képvisel. A legjellegzetesebbeket a 20. századtól kezdve izmusoknak szokták nevezni. 20. század második felétől kezdve mind gyakoribb jelenség az is, hogy egyes műfajok vagy technikai médiumok művelése lép fel irányzatként. Egyre több művész próbálkozik meg csak rá jellemző stílus, kialakításával. A modern magyar művészet megszületését hagyományosan a nagybányai művésztelep létrejöttének évszámával, 1896–tal szokták jelölni.

¹⁶ Pap Júlia

A nagybányai művészek. Ferenczy Károly, Csók, Glatz Oszkár, Réti István, A Franciaországból érkező újabb ösztönzések, elsősorban Cézanne és Matisse hatása 1906 táján a neósok elkülönüléséhez vezetnek. Czóbel Béla Perlrott Csaba Vilmos Czigány Dezső. A nemzetközi szecesszió hosszan túlélő, sajátosan magyar változata a gödöllői iskola 1901-től, Nagy Sándor, Körösfői-Kriesch Aladár, Remsey Jenő. A 20. század elejének néhány kiemelkedő alkotója azonban nem sorolható be egyértelműen semmilyen iskolához sem. Rippl-Rónai József aki Párizsban még a Nabis-hoz, „próféták”-hoz tartozott, Mednyánszky László, Csontváry Kosztka Tivadar, Gulácsy Lajos. Az első valóban avantgárd művészcsoporthoz, a Nyolcak Kernstok Károly festőművész kezdeményezésére alakul meg 1907–10 között. **Az aktivizmus.** Vezetőjük Kassák író és képzőművész. Az aktivisták közül expresszionistának minősíthető Mattis Deutsch János, Nemes Lampérth József, Egry József. A kubizmus Kmetty Jánosra. Kassák Lajos Uitz Béla Bortnyik Sándor, Moholy-Nagy László. Az első világháború előtti időszak konzervatívabb művészeit a MIÉNK (Magyar Impresszionisták és Naturalisták Köre, Szinyei Merse Pál Rippl-Rónai és Ferenczy Károly kezdeményezésére, 1907. A Szinyei Merse Pál Társaság Lechner Ödön, Szinyei Merse Pál, Kisfaludi Strobl Zsigmond 1920 vagy a Képzőművészek Új Társasága, elnök Rippl-Rónai, 1924. A legmarkánsabb avantgárd csoportosulás, az első világháború után, immár külföldön jön létre. A konstruktivizmus jegyében, a weimari Bauhaus-iskola körül, ahol Moholy-Nagy László az egyik tanár, de itt tanul vagy dolgozik néhány magyar építész Breuer Marcel, Forbát Alfréd, Molnár Farkas Itthon a legjelentősebb művész kör a Gresham kávéház törzsasztala. Amely az avantgárd ellenében kitart az expresszív, posztimpresszionista látványfestészet Bernáth Aurél, Márffy Ödön, Berény Róbert, Egry József, Szőnyi István, Ferenczy Béni, Pátzay Pál Vilt Tibor. A Gresham-kör tagjai közül többen részesültek a Római Magyar Akadémia ösztöndíjában is, belőlük verbuválódott a Római Iskola. Az olasz novecentistákhoz hasonlóan ők is neoklasszicista formavilágot alakítottak ki, és általában megkapták a legnagyobb állami és egyházi megbízásokat. Ez a formavilág az olasz metafizikus festészet, a francia szürrealizmus és a német „új tárgyiasság” (Neue Sachlichkeit), sőt az iparművészeti eredetű art déco stílusfelfogásával is találkozhat.

Jelen munkafüzetünk, nem vállalkozhat arra, hogy a magyarországi művészettörténet teljes spektrumát bemutassa. Az egyetemes művészettörténeti korszakok, meghatározásán keresztül próbál, rövid hazai körképet bemutatni, a teljesség lehetősége nélkül. További tanulmányozás céljából, az ajánlott szakirodalomból tájékozódhat, mélyítheti érdeklődését a téma iránt.¹⁷

¹⁷A szerző

Készítsen lakókörnyezetében műemléki jegyzéket. Próbálja meg meghatározni, besorolni művészettörténeti korszakokba.

MUNKANYAG

IRODALOMJEGYZÉK

A FELHASZNÁLT IRODALOM

Kelényi György: A barokk művészete (Corvina Kiadó)

Művészettörténeti ABC (Aradi Nóra szerk.; Akadémia Kiadó)

Dercsényi Dezső – Zádor Anna: Kis magyar művészettörténet (Corvina Kiadó)

Szentkirályi Zoltán – Détshy Mihály: Az építészet rövid története I–II. Műszaki, Bp. 1986., 1994.

A művészet története Magyarországon (Főszerk.: Aradi Nóra) (Gondolat Kiadó)

A magyarországi művészet története (Főszerk.: Fülep Lajos)

Garas Klára: A Szépművészeti Múzeum (Corvina Kiadó)

AJÁNLOTT IRODALOM

Művészettörténeti ABC (Aradi Nóra szerk.; Akadémia Kiadó)

A művészet története Magyarországon (Főszerk. Aradi Nóra) (Gondolat Kiadó)

A magyarországi művészet története (Főszerk. Fülep Lajos)

A(z) 1004–06 modul 002–es szakmai tankönyvi tartalomeleme
felhasználható az alábbi szakképesítésekhez:

A szakképesítés OKJ azonosító száma:	A szakképesítés megnevezése
31 215 02 0010 31 01	Csipkekészítő
31 215 02 0010 31 02	Fajátékkészítő
31 215 02 0010 31 03	Faműves
31 215 02 0010 31 04	Fazekas
31 215 02 0010 31 05	Gyékény-, szalma- és csuhéjtárgykészítő
31 215 02 0010 31 06	Kézi és gépi hímző
31 215 02 0010 31 07	Kosárfonó és fonottbútor-készítő
31 215 02 0010 31 08	Szőnyegszövő
31 215 02 0010 31 09	Takács
31 215 02 0100 21 01	Kosárfonó

A szakmai tankönyvi tartalomelem feldolgozásához ajánlott óraszám:
21 óra

MUNKANYAG

A kiadvány az Új Magyarország Fejlesztési Terv
TÁMOP 2.2.1 08/1–2008–0002 „A képzés minőségének és tartalmának
fejlesztése” keretében készült.

A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap
társfinanszírozásával valósul meg.

Kiadja a Nemzeti Szakképzési és Felnőttképzési Intézet
1085 Budapest, Baross u. 52.

Telefon: (1) 210–1065, Fax: (1) 210–1063

Felelős kiadó:
Nagy László főigazgató